Câteva observaţii despre formarea etnonimelor în *Istoria universală* a lui Ioan Piuariu-Molnar (Buda, 1800)[1]

ALEXANDRA PRISACARIU[2]

The current paper aims at presenting the ethnonyms and horonyms from the first *Universal History* published in Romanian. The book is a translation made by Ioan Piuariu-Molnar after a French original written by Claude Millot in the 18th century. The Romanian version is available only in Cyrillic transcription and presents the history of some of the most important ancient peoples, such as Egyptian, Chinese, Assyrian, Babylonian, Phenician, Mede, Persian, Indian, Jewish, Greek, and others.

The first part of the current study presents the terminological and theoretical bases needed for our analysis, whereas the second part consists in an inventory of the ethnonyms identified in Molnar's *History* and a linguistic analysis made from two perspectives: according to the derivational suffix and according to the type of radical (proper or common noun). In Molnar's text, we have identified three noun suffixes (*-ean/-ian*, *-an*, and *-ez*), two adjective suffixes (*-esc* and *-icesc*) and one adverbial suffix (*-iceşte*). Even though the number of ethnonyms identified was much higher, during our research we have come to the conclusion that many of them were borrowed either from French, Latin, Slavic or Italian, such as *israilitean*, *corinthean*, *moavitean*, *amalechitean*, *canaanitean*, *amalechitean*, and others, and did not comply with our analysis. However, we intend to

[1] Această lucrare a fost sprijinită financiar în cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155397 cu titlul „Prin burse doctorale spre o nouă generaţie de cercetători de elită", cofinanţat din Fondul Social European prin intermediul Programului Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane, 2007–2013.

[2] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, România.

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

continue our research in the future and to make a thorough analysis of the ethnonyms borrowed from the Romance and the Slavic languages.

Key-words: *derivation*, *suffix*, *ethnonym*, *horonym*, *universal history*

Introducere

În lingvistica românească, problema etnonimelor şi a horonimelor a fost prea puţin discutată, singurele studii relevante fiind cele ale lui Constantin Dominte şi ale lui Eugen Munteanu. Dacă toponimia şi antroponimia s-au bucurat de un interes sporit din partea specialiştilor, nu acelaşi lucru se poate afirma despre etnonimie şi horonimie. Din acest motiv, am considerat necesară realizarea unui studiu lingvistic în care să fie prezentate câteva aspecte de natură lexicală şi morfologică referitoare la etnonimele şi horonimele apărute în una din primele lucrări cu caracter istoric tipărite în limba română.

Lucrarea pe care se bazează acest studiu, *Istoria universală* a lui Ioan Piuariu-Molnar, este o traducere după textul abatelui Claude Millot, *Eléments d'histoire générale*, tipărită la Buda în anul 1800, şi are la bază atât versiunea primară din limba franceză, cât şi traducerea din limba germană realizată de Wilhelm Ernst Christiani[3].

Aspecte teoretice

Termenul *etnonim* provine dinfr. *Ethnonyme*, care este, la rândul lui, un împrumut din greacă, compus din termenii greceşti *ἔθνος*, *éthnos*, „popor" şi *ὄνομα*, *ónoma*, „nume". Un alt termen care circulă în domeniu, parţial sinonim cu acesta,

[3] Versiunea în limba germană, intitulată *Universalhistorie. Alter, mittler und neuer Zeiten*, a fost publicată la Viena, în anul 1794.

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

este acela de *politonim*[4]. O observaţie importantă pe care Constantin Dominte o face cu privire la etnonime este aceea că, în perioada modernă, aproape toate etnonimele mai importante sunt cuvinte polisemantice, care prezintă două sensuri principale: cel etnonimic, mai restrâns, care face referire la etnie (naţionalitate sau popor) şi cel politonimic, mai larg, care face referire la cetăţenie, adică la apartenenţa unui individ sau a unei comunităţi la un anumit stat (Dominte 2004: 19).

Analiza lexicală a etnonimelor

În cele ce urmează, prezentăm analiza lexicologică a etnonimelor identificate (şi a adjectivelor şi adverbelor corespunzătoare), pe care am structurat-o după modalitatea de formare. Etnonimele din inventarul nostru au fost clasificate în funcţie de sufixul derivativ, pe de o parte, şi în funcţie de tipul radicalului (substantiv propriu, substantiv comun), pe de altă parte. Pentru stabilirea procedeului de formare a etnonimelor, am consultat următoarele dicţionare: *Dicţionarul limbii române* (dicţionarul-tezaur, DA şi DLR), *Micul dicţionar academic* (MDA), *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX^2), *Dicţionarul etimologic român* (DER) şi *Dicţionaru limbii româneşti* al lui August Scriban.

În inventarul nostru de etnonime, am identificat următoarele sufixe: sufixele substantivale *-ean/-ian*, *-an* şi *-ez*, sufixele adjectivale *-esc* şi *-icesc* şi sufixul adverbial *-iceşte*. Având în vedere că spaţiul de care dispunem este limitat, nu ne permitem să prezentăm analiza tuturor etnonimelor derivate din textul lui Molnar, aşa cum ne propusesem iniţial. Drept urmare, am decis

[4] Această distincţie a fost făcută de către Constantin Dominte în articolul intitulat *Etnonime, politonime şi glotonime. Lexicologie din perspectiva filologiei culturale*, unde autorul afirmă că etnonimele sunt o categorie supraordonată ce înglobează şi politonimele, „nume de cetăţenie", deoarece termenului *polis* i se atribuia, în greaca veche, sensul de „cetate sau oraş având organizarea internă a unui stat".

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

să enumerăm toate etnonimele care au ca procedeu de formare derivarea, dar să discutăm numai câteva exemple reprezentative pentru fiecare categorie în parte.

*Derivate cu sufixul -**ean/-ian***

Cel mai vechi sufix substantival românesc care arată originea sau apartenenţa este sufixul *–ean*, care apare, uneori, sub forma *-ian*. După A. Philippide (Philippide 1984: 113), acest sufix provine din slava veche, *-ěaninŭ* şi *-ĭaninŭ*, şi este un sufix compus, format din *-ęn* + *-inŭ*, *-ĭan* + *-inŭ*. În textul lui Molnar, am identificat următoarele derivate cu acest sufix: *medean*, *troadean*, *babilonean*, *cartaghinean*, *eghiptean*, *ethiopean* şi *sabinean*. După tipul radicalului, am împărţit aceste derivate în două categorii:

a) derivate cu radicali substantive proprii (horonime): *troadean*, *babilonean*, *cartaghinean* şi *eghiptean*.

Substantivul *babilonean*, prezent în text cu forma de plural *babiloneni/-ene*, este derivat de la numele propriu *Babilon* + sufixul *-ean*: „După arătarea lui Berósus, plănuia *babilonenii* preste an o sărbătoare în cinci zile” (102). În DA, acest substantiv etnonimic nu este înregistrat. Apare însă în MDA, cu forma de singular feminin, *babiloneană*, dar nu cu sens de etnonim, ci cu sensul de „bancnotă de cinci mii de lei”. Forma veche, derivată, *babilonean*, este înlocuită în limba modernă cu *babilonian*, împrumut din limba franceză (fr. *babylonien*). În ceea ce priveşte forma din limba modernă, *babilonian*, este necesar de menţionat faptul că DA o înregistrează ca împrumut, spre deosebire de MDA, unde este considerată substantiv derivat de la radicalul nume propriu *Babilon*, la care s-a adăugat sufixul *-ean*.

Un alt substantiv derivat ce intră în această categorie este substantivul *cartaghinean*, prezent în text şi cu variantele *cartaghenean* şi *cartaghenens*, derivat de la numele propriu *Cartaghina* (forma veche de la Cartagina) + sufixul *-ean*: „*Cartaghinenii*, ca şi feniţienii, prin negoţitorie s-au norocit” (113). Forma *cartaghinean* a fost atestată încă din anul 1700 în

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

Floarea darurilor[5]: „Pe(n)tru îndireptarea, spun la *Istoriile Râmului*, cum fiind prinsu Marco Regul de *cartagheneani* carele avea război cu râmleanii, l-au trimis în Râm" (389). Nici DA şi nici MDA nu înregistrează această formă veche, ci doar forma modernă *cartaginez* (< *Cartagina* + *-ez*).

Substantivul *eghiptean*, prezent în text sub forma învechită, este derivat de la numele propriu *Eghipt* + sufixul *-ean*[6]: „Încă cu multe sute de ani era *eghiptenii* şi feniţienii cu mult mai înţelepţi" (279). Pentru acest termen am exclus posibilitatea împrumutului din franceză, deoarece, în această limbă, termenul apare sub forma *égyptien*, care, în limba română, a dat *egipţian*, formă atestată în DLR, dar neutilizată în limbă[7];

b) derivate cu radicali substantive comune (etnonime): *medean*, *ethiopean* şi *sabinean.*

Substantivul *ethiopean*, prezent în text sub forma de masculin plural *ethiopeni*, este derivat de la substantivul comun *ethiop* (etnonim), o formă veche, la care s-a adăugat sufixul *-ean*: „...Numai atunci să înceapă războiu cu *ethiopenii*, când vor fi persii atâta de tari, cât să poată întinde arcul acesta cum îl poate el…" (139–140). Nici în DLR şi nici în MDA nu este înregistrată forma veche, ci doar cea actuală, *etiopian*, care este un împrumut adaptat din franceză (fr. *éthiopien*).

Etnonimul *medean* este un derivat format din radicalul *med*, la care a fost adăugat sufixul *-ean*: „Poligamia era *medenilor* nu numai slobodă, ci şi poruncită" (130). Forma de plural a acestui substantiv etnonimic este concurată, în textul lui Molnar, de forma nederivată, mai des utilizată, *mezi*, prezentă în text sub forma *medi*: „Că după biruinţele sale au voit el să urmêze pompei *medilor*" (165). Forma învechită *medean* nu este

[5] Am găsit această formă în fişierul rezultat din proiectul EHR, pe baza căruia se va redacta un dicţionar corespondent; vezi Munteanu 2005.

[6] În DER, este prezentată etimologia formei actuale *egiptean* (*Egipt* + *-ean*).

[7] *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (DLRLC) înregistrează acestă formă doar la Camil Petrescu.

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

înregistrată nici în DLR, nici în MDA, unde apare doar forma nederivată, *med*.

*Derivate cu sufixul -**an***

O altă serie de etnonime pe care le-am întâlnit în traducerea lui Molnar este formată cu sufixul care arată originea *-an*. În *Opere alese* şi în *Istoria limbii române* (Philippide 1984; Philippide 2011), A. Philippide face menţiunea că acest sufix este de origine slavă şi că termenii rezultaţi prin derivare sunt atât substantive, cât şi adjective. În textul lui Molnar, am identificat următoarele derivate cu acest sufix: *indian*, *sirian*, *american*, *theban*, *messinian* şi *traţian*.

Substantivul *indian* (prezent în text doar cu formele de plural *indiani* şi *indieni*) *este* derivat de la horonimul aferent *India*, la care s-a adăugat sufixul *-an*: „Visurile *indienilor* pretutindenea s-au lăţit" (181). Pentru acest termen, DLR face menţiunea că este un neologism asimilat cuvintelor româneşti derivate cu sufixul (care arată originea) *-ean*. O etimologie diferită pentru acest etnonim este oferită în MDA, unde *indian* apare ca împrumut adaptat din limba franceză (din fr. *indien*).

Etnonimul *theban* (cu varianta *thevani*), ortografiat în text cu grafie etimologică, este un derivat de la numele propriu *Theba* (forma veche de la Teba) + sufixul *-an*: „Thesalonênii, arghirii, thevii sau *thebanii* şi alţi mai mulţi sta supt acest număr" (324). Forma de plural este concurată, în textul lui Molnar, şi de forma nederivată, *thevi*: „El îşi vede pavăza şi îi spun lui că *thevii* au biruit, el mângâie pe slujitorii săi cei mâhniţi de întristare" (429).

*Derivate cu sufixul **-ez***

Un alt sufix pe baza căruia se formează nume de popoare în limba română este sufixul *-ez*. În lucrarea lui Philippide, singura menţiune este aceea că *-ez* este un sufix substantival, fără a i se prezenta originea. În Pascu (Pascu 1916), acest sufix nu a fost înregistrat. În MDN, Florin Marcu indică etimologia franceză: *-ais*, *-aise*, *-ois*, *-oise*. Singurul substantiv din textul nostru

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

derivat cu acest sufix este etnonimul *hinez*, care este un derivat de la numele propriu corespunzător *Hina* + sufixul *-ez*: „Mai pre urmă stă pre aceasta că slovele *hinezilor* cu ale eghiptênilor şi cu ale feniţienilor au asemănare” (75).

Derivate cu sufixul ***-esc***

Dintre sufixele adjectivale care indică originea, sufixul *-esc* este cel mai frecvent. În aceeaşi lucrare, A. Philippide face menţiunea că originea acestui sufix este romanică, în timp ce în MDN este indicată originea franceză *-esque*. Pe teren românesc, acest sufix adjectival este foarte productiv şi a fost concurat, în perioada veche, de un alt sufix adjectival, *-icesc*.

La fel ca şi în cazul substanivelor derivate cu *-ean*, am identificat două categorii diferite:

a) derivate al căror radical este un substantiv comun (etnonim): *italienesc*, *jidovesc*, *eghiptenesc*, *hinezesc*, *assirienesc*, *englizesc*, *haldeesc*, *persesc*, *frâncesc*, *evreesc*, *feniţienesc* şi *indienesc*.

În ceea ce priveşte tipul radicalului (derivat sau împrumutat), am împărţit adjectivele din această clasă în alte două subcategorii: a) adjective care au radical un substantiv etnonimic derivat în limba română şi b) adjective care au radical un substantiv etnonimic împrumutat din franceză.

Assirienesc este un adjectiv derivat de la forma împrumutată din franceză *assirian* (fr. *assyrien*) plus sufixul *-esc*: „vedem istoria lui cea *assirienească* că cuprinde atâtea basne absurde” (86). Cu toate că formele cu *-esc* sunt mai numeroase în textul lui Molnar, am identificat, totuşi, şi o formă cu *–icesc*, derivată de la radicalul *asir*: „După urmarea anglezilor, împărăţia *assiricească* este foarte veche” (XII).

Adjectivul *englizesc*, prezent în text şi cu varianta de plural *anglizeşti*, este un derivat de la etnonimul *englez* + sufixul *-esc*: „Scriitorii *anglizeşti* a istoriei universale zic că istoria cea

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

adevărată a Assiriei numai din Bíblie trebuie să să scoaţă" (90); „Signior Goguét la 4256 de livre, 3 suuri şi 8 denari şi tocma mai aşa îl preţuiesc şi istorici *englizeşti*" (290).

Frâncesc este derivat de la etnonimul *frânc*, provenind, cel mai probabil, din sl. **франгъ**, la care s-a adăugat sufixul adjectival *-esc*: „...pământul împrejur cuprinde ca la 9000 de miluri *frânceşti*" (96);

b) derivate al căror radical este un substantiv propriu (horonim): *babilonesc.*

Adjectivul *babilonesc* este derivat de la numele propriu *Babilon*, la care s-a adăugat sufixul *-esc*: „Nímrod, un strănepot a lui Nóe, ar fi întemeiat împărăţia *babiloneascâ*" (89).

*Derivate cu sufixul -**icesc***

Unul dintre cele mai controversate sufixe din lexicologia românească este sufixul adjectival *-icesc*. Cele mai importante cercetări privitoare la acest sufix sunt cele semnate de Ladislau Gáldi, Fulvia Ciobanu, N.A. Ursu şi Despinei Ursu, Ioan Oprea, precum şi contribuţia Gabrielei Pamfil şi a Elenei Tamba (Pamfil, Tamba 2013).

Într-un studiu monografic dedicat acestei probleme (2004–2006), N.A. Ursu şi Despina Ursu ajung la concluzia că sufixul *-icesc* nu este de origine rusă, aşa cum s-a afirmat anterior (cf. Ciobanu), ci s-a format în limba română de la sufixul mai vechi *-esc*, în procesul adaptării adjectivelor greceşti terminate în *-ικός*, precum şi a celor latineşti terminate în *-icus*. O părere similară are şi Ioan Oprea în articolul intitulat *Originea sufixelor adjectivale compuse din perioada premodernă a limbii române literare* (Oprea 1988).

La fel ca în cazul adjectivelor derivate cu *-esc*, am împărţit derivatele cu *-icesc* în două categorii:

a) adjective al căror radical este un substantiv comun (etnonim): *arabicesc*, *persicesc*, *finicesc*, *spartanicesc*, *medicesc*, *thebanicesc*, *belghicesc* şi *assiricesc*. Putem,

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

de asemenea, să distingem între alte două subclase, în funcţie de forma radicalului: a) substantiv comun împrumutat (*arabicesc*, *persicesc*, *finicesc*, *medicesc*, *belghicesc*, *assiricesc* şi *spartanicesc*) şi b) substantiv comun derivat cu sufixul *-an* (*thebanicesc*).

Adjectivul *persicesc* este derivat de la substantivul etnonimic *pers* + sufixul *-icesc*: „Alianţii cerca protecţia şi ocrotirea craiului *persicesc* că toată simţirea mărirei era prin ticăloasa lor politie năduşită” (426). Forma derivată cu *-icesc* este concurată, în text, şi de forma cu *-esc*, adjectivele derivate cu sufixul din urmă fiind doar în număr de două: „Nici un gheneral *persesc* să nu să apropie cu mână înarmată cale de trei zile de aceste mări” (339).

Belghicesc este format de la substantivul etnonimic *belgi*, la care s-a adăugat sufixul *-icesc*: „Góla: împărţită în patru părţi: în cea *belghicească*, în ţeltică, în Acbitánia, în Narbónia” (VI) Etnonimul corespunzător *belgian*, care nu este prezent în textul nostru, are o situaţie aparte în limba română, deoarece nici în franceză (*belge*), nici în italiană (*belgio*), nici în spaniolă (*belga*) şi nici în rusă (*белгнец*) nu apare sufixul *-an*. Substantivul a fost analizat de Marieta Pietreanu ca fiind format în limba română dintr-o temă în *-gi*, similară cu cea italiană;

b) adjective al căror radical este un nume propriu (horonim): *frighicesc*, *laţedemonicesc* şi *corinthicesc.*

Frighicesc, prezent în text cu forma veche, este derivat de la numele propriu (horonimul) *Frighia* + sufixul *-icesc*: „…«Becos», ce să chiamă în limba *frighicească pâine* şi, din vremea acêia, ar fi dat eghiptênii frighienilor cinstea vechimei” (18). În această situaţie, adjectivul *frighicesc* funcţionează ca un surogat de glotonim.

Corinthicesc, ortografiat în text cu grafie etimologică, este derivat de la numele propriu *Corinth* + sufixul *-icesc*: „Noroadele

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

Peloponésului să lăsară de această republică de tot ca să să îngrădească după Istmul *Corinthicesc* într-un şanţ" (305).

Derivate cu sufixul ***-iceşte***

Singurul sufix adverbial pe care l-am identificat în inventarul nostru de etnonime este sufixul *-iceşte*. Acest sufix, variantă a sufixului adverbial *-esc*, a fost foarte productiv la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

Singurul adverb cu acest sufix pe care l-am identificat în textul nostru este *spartaniceşte*, derivat de la substantivul comun *spartan*, la care s-a adăugat *-iceşte*: „Leonídas îi respunde *spartaniceşte*" (303).

Deşi nu am găsit informaţii care să îmi susţină părerea, consider că un număr de substantive care denumesc popoare biblice, cu toate că ar putea părea derivate pe teritoriu românesc, ar putea fi, de fapt, împrumuturi din slavonă, după modelul lui *israiltean* şi al lui *corintean* (vsl. *israilitĕaninŭ*, *-ĕanka*): *molosseni*, *thesaloneni*, *moaviteni*, *amalechiteni*, *amoniteni*, *cananiteni*.

Bibliografie

DA: *Dicţionarul limbii române*, Academia Română, Bucureşti, Librăriile Socec, Universul, 1913–1949.

DER: Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum, 2007.

DLR: *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.

SCRIBAN: August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa bună", 1939.

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)

*

DOMINTE C., *Etnonime*, *politonime şi glotonime. Lexicologie din perspectiva filologiei culturale*, în „Limbă şi literatură", vol. I–II, Bucureşti, p. 17–32, 2004.

DRAGOMIR M., *Etnonime şi horonime în cronicile moldoveneşti*, în „Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romane", Innsbruck, 3–8 septembre, 2007, Hrsg. v. Maria Iliescu, Heidi M. Siller-Runggaldier, Paul Danler, t. VI, p. 467–480, 2007.

MUNTEANU E., *Etno-horonimie românească (EHR). Dicţionar istoric al numelor de ţări şi de popoare în română. Prezentarea unui proiect*, în „Analele Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»", secţiunea IIIe. Lingvistică, LI (număr special), *Studia linguistica et philologica in honorem Constantin Frâncu*, p. 299–321, 2005.

PAMFIL C.-G., TAMBA E., *Soluţii etimologice pentru adjectivele neologice în -icesc, propuse de* ***Dicţionarul Academiei***, în vol. *Cultură şi identitate românească. Tendinţe actuale şi reflectarea lor în diaspora*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", p. 191–202, 2013.

PASCU G., *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp., 1916.

PHILIPPIDE A., *Istoria limbii române*, ediţie critică de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil şi Luminiţa Botoşineanu, Editura Polirom, Iaşi, 2011.

—— *Opere alese. Teoria limbii*, editat de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1984.

PIUARIU-MOLNAR I., *Istorie universală, ádecă de obşte, care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi*, vol. I, Crăiasca Tipografie a Universitatei Peştii, Buda, 1800.

BDD-V4939 © 2016 Aracne editrice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:55:05 UTC)